

Racionální důkaz Boží existence

z připravované knihy
Psycholog a jeho svědectví o Kristu

PhDr. Mgr. Jeroným Klimeš, Ph.D. 2004 - 2008

Motto - D. Adams: Stopařův průvodce po Galaxii

Babylonská rybka je malá, žlutá, trochu se podobá pijavici. Je to snad nejpodivnější tvor ve vesmíru. Když si strčíte babylonskou rybkou do ucha, okamžitě rozumíte čemukoliv, ať je to řečeno jakoukoliv formou jazyka.

Skutečnost, že se něco tak nepochopitelně užitečného mohlo vyvinout pouhou náhodou, je tak bizarně nepravděpodobnou shodou okolností, že někteří myslitelé se rozhodli považovat to za konečný a nezvratný důkaz Boží neexistence.

Argumentace vypadá následovně: 'Odmítám prokazovat svou existenci,' praví Bůh, 'protože důkaz je v rozporu s vírou a bez víry nejsem nic.'

'Jenže,' namítne člověk, 'babylonská rybka, to byla smrtelná chyba. Nemohla se přece vyvinout náhodou. To je důkaz, že existuješ, a tudíž, podle tvého vlastního tvrzení, neexistuješ. Q.E.D.^{<1>}'

'Ach jo, to mě nenapadlo,' řekne Bůh a promptně zmizí v obláčku logiky.

'To to ale bylo snadné,' libuje si člověk, a protože ještě nemá dost, dokáže, že černé je bílé, a na nejbližším přechodu ho přejede auto.

Většina předních teologů tvrdí, že celý tenhle spor je naprostá ptákovina. To ovšem nezabránilo Úlonu Coilufidovi, aby nevydělal slušné jmění na knize Bůh to může zabalit, v níž použil této debaty jako ústředního motivu.

<1> Quod erat demonstrandum - co se mělo dokázat. Zkratka označující konec logického důkazu.

Od racionálních důkazů Boží existence lidé bohužel očekávají víc, než mohou dát. Na rozdíl od existence nesmrtelné duše je otázka Boží existence podstatně jednodušší. Bůh se v židovsko-křesťanském kontextu chápe především jako stvořitel světa. Tomu odpovídá i první verš celé Bible (Ge 1, 1): "Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi." Křesťané pak na toto přesvědčení naroubovali učení Aristotela o prvním hybateli.

Celý svět je totiž složený z nespočetně příčinných řad, které spolu souvisí. Každý živý tvor má svého předka i další prapředky. Strom se kývá, protože s ním cloumá vítr, vítr pak vzniká rozdílem tlaků vzduchu, ty rozdílnými teplotami, teplo přichází ze Slunce a tak dále. Musí tyto řady někde končit, nebo přesněji řečeno, začínat? My je totiž zkoumáme od konce k začátku. Mohla by existovat nekonečně dlouhá řada?

Až do novověku panovalo přesvědčení, že nekonečně dlouhé řady ať příčin a účinků nebo jiných provázaných jevů existovat nemohou. Toto přesvědčení bylo vážně zpochybněno díky matematickým teoriím o nekonečném (infinitesimálním) počtu a zdálo se, že s tím padá i důkaz prvního hybatele. Následně diskuse byly navíc zamotané debatami o tom, která logika je lepší - jestli ta metafyzická nebo matematická.

Hned na začátku vám řeknu konec celé detektivky. Jádro celého důkazu neleží v tom, jestli řada příčin může či nemůže být nekonečná, ale ve slabším tvrzení: Zda řada příčin může či nemůže být složena jen ze středních členů. Co je to střední člen příčinné řady? Střední člen je věc, která někdy neexistovala. Někdy tedy musela být vytvořena jinou, již existující příčinou. První příčina v řadě by podle definice měla vždycky existovat, nebyla ničím a nikým vytvořena, naopak vytvořila vše ostatní, tedy všechny po ní následující střední příčiny.

Jenže sebelepší definice věci nevypovídá nic o její reálné existenci. Když bezchybně definujeme jednorozce jako zvíře s jedním rohem, taky to neznamená, že takové zvíře reálně existuje a že je můžeme potkat na procházce lesem. Když definujeme Boha či první příčinu, tak z definice samé nevyplývá, že něco takového existuje. Tedy po definici musí vždy následovat důkaz. Ukažme si, jaký druh důkazu se používal už od Aristotela.

Ukázka důkazu podle sv. Tomáše Akvinského

Druhá cesta je z pojmu příčiny účinné. Shledáváme totiž, že v těchto věcech, smysly poznatelných, jest pořad příčin účinných. Ale shledáváme, že není možné, aby něco bylo příčinou účinnou sebe sama, poněvadž tak by bylo dříve, nežli samo jest, což jest nemožné. Není pak možné, aby se v příčinách účinných postupovalo do nekonečna. Neboť ve všech příčinách účinných, seřaděných, první jest příčinou prostředního a prostřední jest příčinou posledního, ať jest prostředních více nebo jen jedno. Ale není-li příčiny, není účinku. Kdyby tedy nebylo prvního v příčinách účinných, nebude prostředního ani posledního. Avšak kdyby se postupovalo do nekonečna v příčinách účinných, nebude první účinné příčiny, a tak nebude ani posledního účinku, ani prostřední příčiny účinné, což jest zřejmě nesprávné. Tedy je třeba stanovit nějakou příčinu účinnou první, kteroužto všichni nazývají Bohem.

(Summa theologicá I q. 2 a. 3 co. <http://krystal.op.cz/sth/sth.php>)

Ještě ve středověku se dokazovalo, že řada příčin nemůže být nekonečná. Stejným způsobem se ale věřilo, že ani čísel nemůže být nekonečný počet. Když padlo v matematice toto tabu nekonečna, zdálo se, že tím padá i důkaz Boží existence. Ten však nestojí na otázce nekonečnosti či konečnosti řady, ale vyplývá z vlastností středních příčin. Ty jsou totiž definovány i tím, že někdy neexistují.

Na začátku knihy jsem popisoval, jak jsem dlouze studoval filosofii a teologii, než jsem zjistil, že křesťanství je především předávané svědectví. Tento středověký důkaz - doslovný, kostrbatý překlad z latiny - je názorná ukázka, co jsem tehdy studoval.

Základní tvrzení, které chceme dokázat, zní: *Příčinná řada nemůže být nekonečná*. To podle mého názoru dokázat nelze. Chceme dokázat míň: *Nemůže existovat řada složená výlučně ze středních příčin*. To je vlastně rozpor mezi ateistou a věřícím. Ateista tvrdí: "Není žádný Bůh. Každá věc někdy vznikla." Věřící tvrdí: "Ne, Bůh je výjimka. Je to jediná věc, která nevznikla." Zkusme tedy zjistit či tvrzení vede ke sporu. Zprvu budeme předpokládat jednodušší případ - ateistovu verzi, že každá věc, každá příčina vznikla při nějaké události, před kterou bylo období její neexistence.

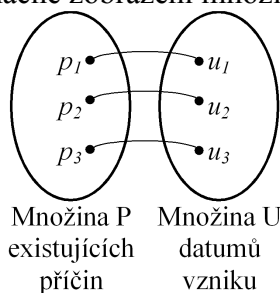
Uko Ješita vysvětluje Arnoštům pojem zobrazení: Kolik třešní, tolik višní

Tyto příčiny si můžeme zakreslit do tabulky. Na první řádku napíšeme všechny uvažované příčiny, jak jdou v řadě za sebou. Příčinnost zjednodušíme na implikaci: Jestliže existuje účinek, pak existovala i jeho příčina. V případě rodokmenu, což je taky druh příčinné řady, nám implikace říká: Jestliže existuje dítě, pak musel někdy existovat i jeho rodič. (Dítě, účinek implikuje rodiče, příčinu; $U \rightarrow P$ modus ponens.) V případě neexistujících věcí je implikace obrácená. Jestliže neexistuje rodič, nemůže existovat ani dítě ($\sim P \rightarrow \sim U$; modus tollens). První řádka vypadá takto:

...	←	děda	←	táta	←	syn	←	...
...	←	p_3	←	p_2	←	p_1	←	...
...	→	$\sim p_3$	→	$\sim p_2$	→	$\sim p_1$	→	...

Nyní je na čase připomenout si geniální výrok japonského malíře miniatur Uko Ješity, který si zahrál i epizodní roli ve filmu Jáchyme, hoď ho do stroje. Ten ani za usilovné pomoci tlumočnicka nemohl vysvětlit dvěma Arnoštům, lapiduchům od kolegy Chocholouška, jednoduchou poučku: "Kolik třešní, tolik višní." To je podstatou i ateistova tvrzení, že ke každé příčině máme nějakou událost či datum, kdy tato příčina

vznikla. Tedy Ješitovo pravidlo u ateisty říká: Kolik příčin, tolik událostí. Matematik by to asi neoznačil za Ješitovo pravidlo, ale za vzájemně jednoznačné zobrazení množiny příčin na množinu událostí.

Dnes existují všechny střední příčiny, ale směrem do minulosti postupně ubývají. Přednedávnm ještě nežil syn, předním táta atd. Lidem dáme jména a tyto postupné události si napíšeme na další řádky.

<i>Dnes</i>	...	←	Ivan	←	Jan	←	Karel	...
<i>Před 20 lety</i>	...	←	Ivan	←	Jan	...	→	...
<i>Před 50 lety</i>	...	←	Ivan	...	→	...	→	...
<i>Před 100 lety</i>	→	...	→	...	→	...

Každá věc vytváří jeden sloupec. Protože událost je v každém sloupci a v každé řádce právě jedna, přidává tedy každá událost jednu řádku - stav v daném okamžiku, když věc přešla z neexistence do existence, jeden moment času. Zde se tedy čas vnímá kvantově - co příčina, to událost, to jeden moment času. Vzhledem k nepřebornému množství příčin v našem světě je pochopitelné, že se nám čas jeví jako kontinuum.

Tabulku můžeme dále zjednodušit tak, že stav reálné existence vyznačíme jedničkou a stav reálné neexistence 0. Jednotlivou událost pak představuje přidání nového řádku, tak aby vznikl přechod $\begin{matrix} 1 \\ 0 \end{matrix}$. I graficky stále platí Ješitovo pravidlo (vzájemně jednoznačné zobrazení) - kolik příčin, tolik událostí. Kolik sloupců, tolik nových řádků. Kolik jedniček, tolik nul ap. Proto i matice událostí je čtvercová.

$$\begin{matrix} 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{matrix}$$

Tři jména z předchozí tabulky jsou tři jedničky na první řádce. Každá příčina představuje jednu událost, každá událost jednu novou řádku. Všimněme si, že v této matici vždy každé množině příčin, předchází na začátku řádka samých nul, naprosté neexistence. To je stav před všemi událostmi a všemi příčinami. Ten stav musí existovat. Ten vyplývá z definice - žádná věc tu není věčně. Tato matice jen říká, jestliže žádná věc tu není věčně, tak ani množina dvou, tří, čtyřech a více věcí tu taky není věčně. Vždy nalezneme řádek či stav, kdy z dané množiny neexistovalo vůbec nic.

Řečeno obrazně Limonádový Joe přísahal Ješitovi, že po Chocholouškovi vystřelí každý náboj, který má (každá příčina, každý náboj přejde z jedničky do nuly). Po výstřelu zbude v koltu prázdná nábojnice, tj. neexistující příčina. Pak je jedno, jestli kovboj má kolt na 6, 8, 1000 či nekonečně nábojů. Jestli dodrží slib a vystřelí každý náboj, jak slíbil, tak mu zbude prázdný zásobník (množina či řádka samých nul). To nezávisí na počtu nábojů, ale na tom, zda Joe plní sliby (zda je pravdivé zobrazení z množiny nábojů na počet výstřelů).

Joe slíbil, že vystřelí každý náboj, který má

Matematikové prošli světa kraj a jen tak něčeho se neleknu. Ti zůstávají v klidu, i když v nějaké množině najdou samé nuly. To ale vadí nám, protože samé nuly znamenají naprostou neexistenci světa na počátku času. To už není matematický problém, ale spíš ontologický či možná psychologický - nám lidem

je vlastní intuitivní přesvědčení, že vždycky něco bylo. Pokud je náš svět složen výlučně ze středních příčin, tak směrem do minulosti tato řada vždy kompletně neexistuje a nemůže přeci najednou, mirnix-týrnix začít existovat některá z těchto středních příčin. Každopádně vzpomeňme na definici příčinnosti, kterou používáme - implikaci mezi účinkem a příčinou: Jestliže neexistuje každá z příčin, tak nemůže začít existovat ani účinek. Jestliže přede časy věky byla neexistence, ale my dnes máme existenci: (dřív 0 ← dnes 1), tak to je spor s předpoklady. Vidíme, že ateistovo tvrzení zatím vede ke sporu.

A co nekonečná řada?

Jediný pokus, jak se ještě vyhnout této naprosté prázdnotě přede všemi událostmi, může být představa nekonečné řady. Ateista může říci: "No ovšem, já nemluvím o jednotlivých příčinách. Ale co když celý svět je nekonečný a Joe má nekonečný zásobník patron? Co když ke každému p_u existuje p_{u+1} ? Ke každé události u , každému momentu času předchází jiná událost ($u+1$)."

Spodní množina samých nul je vždy vzdálená od první řádky samých jedniček o tolik řádků, o tolik časových momentů, kolik je událostí. Jestliže Joe má kolt na tři nábojnice. Jeho zásobník bude prázdný po třech výstřelech a v lokále se náhle rozhostí ticho, konec času. Ateista se však domnívá, že když počet příčin bude nekonečný, tak Joe bude mít vždy nějaký náboj, který může po Chocholouškovi vystřelit. Bohužel musím konstatovat, že díky ateistovi se ticha v lokále už nikdy nedočkají, protože po jakékoli výstřelu bude následovat další výstřel. Nicméně ani nepředstavitelné nekonečno nemění nic na Joeovu slibu - totiž že po Chocholouškovi vystřelí každý náboj, který má. Když to Joe řekl, tak prázdný zásobník bude, i kdyby to mělo být až na konci věků. Kdyby totiž nebyl a zbyla v něm nějaká nábojnice, byl by Joe za lháře a to by mrzelo všechny bez rozdílu vyznání, ale především ateistu, protože takový věčný náboj by splňoval definici věčného bytí.

Druhá podmínka ateisty, že každé příčině musí předcházet jiná neruší jeho vlastní předchozí podmínku, totiž vzájemně jednoznačné zobrazení existujících příčin na události či neexistující příčiny. Tyto dvě podmínky nejsou ve sporu ani u nekonečné řady, pouze odtlačují množinu neexistujících příčin do nekonečné vzdálenosti za nekonečný čas. Ať je řada konečná či nekonečná, množina samých nul je prostě starší než jakákoli událost. Ale i tak představuje naprostou prázdnotu a neexistenci světa, která předchází existenci jakékoli příčiny. Spor se objevuje až později na ontologické rovině:

Ať ateista předpokládá konečnou či nekonečnou množinu příčin, v každém případě na počátku mu leží naprostá nicota, vystřílený zásobník Limonádového Joe. Z nicoty však nemůže nic povstat a to je rozpor s pozorovanou zkušeností, který završuje důkaz sporem. Svět tedy nemůže být složen výlučně ze středních příčin a musíme konstatovat, že existuje něco, co není střední příčina, co bylo vždy a nemělo období neexistence. Toto bytí si označte, jak chcete, ale věřící mu tradičně říkají Bůh, nebo-li první příčina či stvořitel.

Matoucí pojem existence

Tyto úvahy mate především mnohoznačnost slova existence. Totiž predikátová logika využívá tzv. existenční kvantifikátor (\exists). Ten však označuje pravdivost výroku, ne ontologickou existenci věci, jako například predikát $p(x) = "x \text{ reálně existuje jako člen příčinné řady}"$. Nicméně přesto čistě formálně generuje matoucí slovní hříčky, například $\exists x \neg p(x)$. Tento výrok je totiž možno vyjádřit slovy: *Existuje neexistující člen řady*.

Rozdíl mezi existenčním kvantifikátorem a ontologickou existencí můžeme ukázat na následujícím příkladu tuším od B. Russella. Mějme predikát:

$q = "má jeden roh"$.

a výrok:

Existuje x takové, že $q(x)$

$\exists x q(x)$

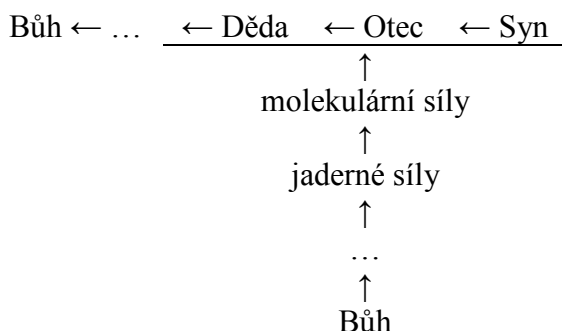
Pak tento výrok je pravdivý, protože za x můžeme dosadit jednorozce a dostaneme pravdivé tvrzení: "Jednorozec má jeden roh." Existenční kvantifikátor samozřejmě nijak neřeší otázku biologické či ontologické existence jednorozců. Chceme-li uvedený důkaz Boží existence přepsat do formálně matematického jazyka, musíme zavést predikát či predikátovou funkci $p(x) = "věc x ontologicky, reálně existuje jako člen příčinné řady"$.

Když s tímto predikátem pracujeme jako s jakýmkoli jiným predikátem, elegantně se vyhneme temporální (časové) logice. Podíváme se pak na svět jako na trojúhelníkovou matici středních členů o ($u \times u$) nebo ($\infty \times \infty$) členů, která je setříděna axiomem příčinnosti "nic nemůže povstat z ničeho - jestliže existuje účinek, musela existovat i příčina".

Slovo existence je vůbec hodně matoucí. Řekneme-li: "Existují kruhové příčinné řady," je to pravdivý výrok. Opravdu "slepice a vejce" tvoří kruhovou příčinnou řadu. Bohužel je to řada pouze na úrovni obecných či druhových pojmů, tedy obecně každá slepice pochází z nějakého vejce a naopak. Ale když tuto obecnou kruhovou řadu přeneseme z obecných pojmů do reality, na konkrétní reálné věci, tak se nám najednou kruhová řada rozbílí v krásnou lineární evoluční posloupnost. Samozřejmě - žádná slepice se nevyklubala z vejce, které si sama snesla, tam zjevně neexistuje ekvivalence čili oboustranná implikace, která definuje kruhovou řadu. Můžeme pak říci, že "existují kruhové řady"? Tady vidíte, že slovo "existence" je jako slovo láska. Má mnoho významů, které často chaoticky splývají.

Kde Bůh je, aneb o držících příčinách

Příčinné řady se v teologii interpretují dvěma zřetelně odlišnými způsoby. Jeden je výše popsán - historický, jdoucí od nás do minulosti (syn, otec, děda...), a druhý je aktuální, ve smyslu držících příčin. Například já existuji, protože mě drží molekulární síly, ty drží pohromadě atomární síly, ty zase jaderné atd. Řadu držících příčin můžeme zkoumat tímto důkazem za předpokladu, že mezi držícími příčinami je implikace: Jestliže existuji já, musejí existovat i molekulární síly atd. První příčina pak drží celý svět v existenci a opět ji označíme termínem Bůh.

Opakovaně musím připomínat nevěřícím, že křesťané si nemyslí, že Bůh je někde nad námi v oblacích. Nebesa, o kterých mluví Ježíš, znamenají něco odlišného od pozemského, stvořeného světa. Ano, terminologicky byly odvozeny od pojmu oblohy, na kterou si, podobně jako na nebesa, nikdo nemůže sáhnout, ale přesto nepovažujeme mraky za místo vhodné k pobytu Boha. Tyto slovní metafory je třeba brát s rezervou. (Například zamysleli jste se, co je vysokého na tzv. vysokých tónech? Nic, ale proč jim tedy říkáme vysoké a ne třeba žluté? Odpověď je prostá - při jejich zpěvu protahujeme hlavu nahoru.)

Při hledání odpovědi na otázku: "Kde tedy Bůh je?" použijeme starou metafyzickou definici místa, která k pojmu příčinnosti přiřadila atributy místa a řekla: Příčina je v svého účinku a účinek je ve své příčině (viz sv. Tomáš Akvinský). Jestliže Bůh je držící příčina celého světa, tak ten existuje v něm. Tak praví i sv. Pavel (Sk 17, 24-30):

Bůh, který učinil svět a všechno, co je v něm, ten je pánem nebe i země, a nebydlí v chrámech, které lidé vystavěli, ani si nedává od lidí sloužit, jako by byl na nich závislý; vždyť je to on sám, který všemu dává život, dech i všechno ostatní. On stvořil z jednoho člověka všechno lidstvo, aby přebývalo na povrchu země, určil pevná roční údobí i hranice lidských sídel. Bůh to učinil proto, aby jej lidé hledali, zda by se ho snad nějakým způsobem mohli dopátrat a tak jej nalézt, a přece není od nikoho z nás daleko.

'Neboť v něm žijeme, pohybujeme se, jsme, jak to říkají i někteří z vašich básníků: 'Vždyť jsme jeho děti.' Jsme-li tedy Božími dětmi, nemůžeme si myslet, že božstvo se podobá něčemu, co bylo vyrobeno ze zlata, stříbra nebo z kamene lidskou zručností a důmyslem. Bůh však prominul lidem dobu, kdy to ještě nemohli pochopit, a nyní zvěstuje všem, ať jsou kdekoliv, aby této neznalosti litovali a obrátili se k němu.

Při těchto úvahách si pomáhám trochu nepřesným příměrem. Stejně jako my si v hlavách aktivujeme fantazijní postavy a ty existují jen tak dlouho, dokud na ně myslíme, i my existujeme, protože si nás Bůh jaksi "neustále myslí" a tak neustále drží svět v existenci. Kdyby si nás Bůh přestal "myslet" zmizeli bychom nenávratně asi jako obraz na televizi, když vypadnou pojistky.

Arnoštovo pravidlo

Každopádně je mi jasné, že ani důkladné prostudování tohoto důkazu s vaší osobností nic neudělalo a nedostavila se žádná kouzelná konverze z ateisty na teistu či naopak. Samozřejmě, protože tento důkaz je založen na axiomech příčinnosti, je čistě logický a prakticky nepředstavitelný. Nedokážeme si představit, že mezi námi (obecněji mezi každou jednotlivou příčinou) a Bohem by mohla ležet nekonečná řada středních příčin, podobně jako mezi čísly jedna a nula leží nekonečný počet reálných čísel.

Z tohoto počátku se dál dokazují další vlastnosti Boha, jako je například otázka: Proč nemůže touto první příčinou být hmota či něco hmotného? Proč je Bůh považován za všudypřítomného či všemohoucího?

Pokud by tyto důkazy čtenáře zajímaly, je nejlepší se trochu naučit středověkou terminologií a nahlédnout do Summy teologické od sv. Tomáše Akvinského (viz literatura).

Svým způsobem je psychologicky pochopitelné, že i logicky bezchybný důkaz nemůže přesvědčit a změnit od základu světový názor člověka. Jestliže Židy nemohly přesvědčit zázraky - uzdravení nemocných a vzkříšení mrtvých - jak by mohl člověka změnit racionální důkaz Boží existence? Konec konců ani nebohý Uko Ješita se s pečlivou logickou argumentací daleko nedostal. Zřízenec Arnošt (herec Hlinomaz na obrázku vlevo) ho usadil svým pravidlem: "Ať si pindá, co chce, na to jsme zvyklí." Bohužel názorná ukázka, jak psychologie vítězí nad logikou.

Víra v Boha visí opravdu na tenkých nitkách - trochu je to racionálně, trochu je to osobní zkušenost, trochu je to předávané svědectví, trochu jsou to psychické potřeby transformované do náboženského hávu. Všechny tyto nitky jsou způsoby, kterými se člověk dostává do kontaktu s reálným Bohem. Ale žádná z nich celou víru v Boha neunesou. Vždy je to jejich šťastná kombinace, proto se v teologii mluví o víře jako o daru, který si člověk ani nemůže opatřit svou vůlí, ani si jej nemůže naordinovat.

Znám lidi, kterých si velmi vážím, kdo uznávají Krista, coby obdivuhodnou historickou postavu, ale nevěří v Boha. Prostě jim to nic neříká, nemají potřebu jej oslovovat, nemají pocit, že nad nimi něco je, považují se za ateisty. I když jsou ochotni připustit, že ve výše popsaném důkazu není logická chyba, nic jim z toho neplyne pro jejich život. V církvi se dříve operovalo s termíny zaviněná a nezaviněná neznalost. Nevím přesně, jak bych je aplikoval na tyto lidi. Jim neschází poznání, ale jakási pocíťovaná urgence stát se křesťany. Nic, ani jejich svědomí, je nenutí, aby se stali praktikujícími věřícími. Myslím, že ani já je nemám lámat nějakým moralizováním, přesvědčováním či sociálním tlakem. Má-li být víra dar, je řada na Bohu, aby do jejich srdcí zasil nějakou potřebu či puzení stát se křesťany. S tou se pak dá dále pracovat a před tou neutěčou a sami poznají, že v nich samotných je něco, co je přibližuje ke Kristu.